

Hebedová, Petra

Fonologie a ortografie

In: Hebedová, Petra. *Stručná gramatika estonštiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 6-9

ISBN 978-80-210-6430-0; ISBN 978-80-210-6433-1 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128778>

Access Date: 08. 12. 2023

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Hampejs, Tomáš

Fonologie a ortografie

In: Hampejs, Tomáš. *Stručná gramatika estonštiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 6-9

ISBN 978-80-210-6430-0; ISBN 978-80-210-6433-1 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128778>

Access Date: 08. 12. 2023

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Fonologie a ortografie

Vokály

	přední		zadní	
	-labializace	+labializace	-labializace	+labializace
vysoké	<i>i</i>	<i>ü</i>		<i>u</i>
středové	<i>e</i>	<i>ö</i>	<i>õ</i>	<i>o</i>
nízké	<i>ä</i>		<i>a</i>	

Všechny vokály mohou být krátké i dlouhé, délka se v písmu značí zdvojením <aa, öö, ee, ...>.

Přízvuk je ve slovech domácí slovní zásoby vždy na první slabice. Ve slovech cizího původu může být i na jiné než první slabice, např. *idee, element*. Všechny vokály (krátké i dlouhé) a všechny diftongy se mohou uplatnit v přízvučných slabikách. V nepřízvučných slabikách se vyskytují pouze krátké /i e a u/ a ve slovech cizího původu také /o/ (např. *auto*), v nepřízvučných slabikách mohou být rovněž diftongy /ei ai ui/.

Konsonanty

	labiály	labiodentály	dentály		postalveoláry	palatály	veláry	laryngály
			+palatalizace					
explozivy	<i>p</i>		<i>t</i>	<i>t'</i>			<i>k</i>	
nazály	<i>m</i>		<i>n</i>	<i>n'</i>				
frikativy		<i>v (f)</i>	<i>s</i>	<i>s'</i>	(š)			<i>h</i>
likvidy	laterály		<i>l</i>	<i>l'</i>				
	vibranty		<i>r</i>					
polovokály							<i>j</i>	

Konsonanty /f š/ se vyskytují pouze ve slovech cizího původu.

Všechny konsonanty mohou být jednoduché, nebo gemináty. Gemináty se vyskytují pouze v pozici po přízvučce, typicky po přízvučce hlavním (např. *konn, kass*), někdy i ve-

dlejších (např. *õnnelikku*). Gemináty se u většiny konsonantů zapisují zdvojením <nn, ss, ll, ...>, ne však u okluziv /k p t/, u kterých platí jiná pravidla (viz dále).

Palatalizace

Rozdíl mezi nepalatálnými a palatálnými /t n s l/ není využit příliš rozsáhle. V písmu se nezaznamenává. Palatální /t' n' s' l'/ se mohou vyskytovat pouze v pozici po přízvuchné slabice, zejména pokud po nich následuje /i/, např. *kunstnik* /kun's't'n'ik/, *kassi* /kas's'i/ (GEN sg.). U jednoslabičných jmen *-i* odpadlo v NOM sg., proto v tomto tvaru nelze palatálnost nebo nepalatálnost koncového konsonantu odvodit, lze ji odvodit po srovnání s genitivem. Srov. např. NOM *palk* : GEN *palga* (plat) a NOM *palk* /pal'k/: GEN *palgi* /pal'ki/ (špalek, poleno, trám).

Přízvuk a intonace slabiky

Přízvuchné slabiky mohou být krátké (*va.ba*, *i.sa*), nebo dlouhé (*kuu.ma*, *kül.ma*, *poe.ga*).

KRÁTKÉ A DLOUHÉ SLABIKY. Krátké slabiky mají v slabičném jádru krátký vokál (ne dlouhý vokál nebo diftong) a nemají zadní slabičný svah. Dlouhé slabiky mají v slabičném jádru dlouhý vokál (*kuu.ma*), diftong (*poe.ga*) nebo mají zadní slabičný svah, tj. jsou uzavřené (*kül.ma*). Slabiku uzavírá i gemináta, proto je přízvuchná slabika dlouhá ve slovech *kas.si*, *kon.na*. Těchto podmínek se samozřejmě může sejít i více (např. *kriip.su*, *mõis.ta*).

Dlouhé slabiky pod přízvukem (typicky hlavním, ale i vedlejším) jsou dvojího druhu, liší se intonací. (Rozdíl se realizuje jako kombinace rozdílu tónové kontury, intenzity a relativní délky vzhledem k následující nepřívuchné slabice.) Buď je dlouhá přízvuchná slabika nedůrazná (mohli bychom mluvit o obvyklé dlouhé slabice, také o tzv. lehkém akcentu) nebo má intonační průběh jiný a jeví se jako důrazná (tzv. těžký akcent)¹. V písmu se rozdíl obvykle nezaznamenává, zápis *kassi* může znamenat *kassi* (obvyklá dlouhá slabika) i *'kassi* (slabika s důraznou intonací).

1 V některých textech o estonštině a učebnicích se mluví o tzv. třech stupních délky. Do délky I spadájí krátké přízvuchné slabiky, do délky II dlouhé přízvuchné slabiky s nedůraznou intonací a do délky III dlouhé přízvuchné slabiky s důraznou intonací. (Trojí délka tam může být přisuzována také fonémům, ne slabikám.)

Ortografie /p t k/

U okluziv /p t k/ existují tři způsoby zápisu: jednoduché <g b d>, gemináty <k p t> a zdvojené <pp tt kk>. Poslední způsob zápisu reflektuje důraznou slabičnou intonaci předcházející slabiky. Způsoby zápisu okluziv shrnuje následující tabulka:

Po krátkém vokálu					Po dlouhém vokálu/diftongu				
jednoduchá		gemináta			jednoduchá		gemináta		
				+ důrazná intonace				+ důrazná intonace	
	<i>tuba</i>	<p>	<i>kapi</i>	<pp>	<i>kappi</i>		<i>saabas</i>	<p>	<i>kaupa</i>
<d>	<i>hāda</i>	<t>	<i>jutu</i>	<tt>	<i>juttu</i>	<d>	<i>paadi</i>	<t>	<i>paati</i>
<g>	<i>kogu</i>	<k>	<i>luku</i>	<kk>	<i>lukku</i>	<g>	<i>riigi</i>	<k>	<i>liiki</i>

Zápis okluziv máte více způsoby. Gemináta se může zapisovat jednoduchým znakem, pak je např. ve slovním tvaru *kapi* („skříň“, GEN sg.) první slabika dlouhá, protože gemináta uzavírá slabiku. Naopak ve slově *tuba* je první slabika krátká.

Zápis okluziv se také liší od zápisu zbylých konsonantů, u kterých zdvojení značí geminátu a důraznost slabiky se v zápisu nijak neprojevuje.

Výše uvedená pravidla pro zápis okluziv platí tehdy, když se okluzivy nacházejí po slabice s hlavním přízvukem (tj. většinou mezi první a druhou slabikou). V souvislosti s hlavním přízvukem se také vyskytuje opozice nedůrazných a důrazných dlouhých slabik. Existují i případy, kdy se tento rozdíl uplatní ve slabikách pod vedlejším přízvukem (jde např. o některé slovotvorné přípony pod vedlejším přízvukem).

Ve skupině více konsonantů mají na zápis okluziv vliv okolní konsonanty: v okolí znělých se častěji píše <b d g>, v okolí neznělých <p t k>. Znělostí se řídí podoba příklonky *-gi/-ki*, která se použije v podobě *-gi* po vokálu nebo znělém konsonantu (m n v l r j), v podobě *-ki* po neznělém konsonantu (b p d t g k f s š ž š h).

Zápis se znělostí ale neřídí tehdy, pokud by se kvůli němu musel změnit zápis stejného slova v jiném tvaru: např. *tundma* : *tundsın*, *püüdma* : *püüdke*, *jalg* : *jalgsi*. Také se vždy netýká výpůjček: *absoluutne*, *anekdoot*.

Na začátku slova se v domácích estonských slovech vyskytují pouze grafémy <p t k>. Ve výpůjčkách je často zachována původní ortografie, ale výslovnost je neznělá: *beež* (čti „pěš“), *gaas* (čti „kás“), *betoon* (čti „petón“), *gümnaasium* (čti „kümnásium“), *diivan* (čti „tívan“).

Přízvuk a skloňování

Výpůjčky mohou mít stavbu, která není zcela v souladu s estonskými fonotaktickými omezeními. Mohou mít v jiných než prvních slabikách i jiné vokály než jen /i e a o u/, srov. např. *pensionär*. Jiné než první slabiky rovněž mohou být dlouhé, srov. např. *idee*, *intervjuu*, *sentimentaalne*. Na této dlouhé zadní slabice pak také může být přízvuk a slovo s dlouhou koncovou slabikou je pak z hlediska skloňování chápáno jako jednoslabičné, např. *idee* se skloňuje jako *tee*. Přízvukování a způsob skloňování spolu souvisí, obojí může u výpůjček kolísat.

Podobně je z hlediska skloňování v některých případech podstatná poloha vedlejšího přízvuku. Pokud vedlejší přízvuk spočívá např. na příponě *-ik* (např. ve slově *õnnelik*), slovo se skloňuje jako jednoslabičné (srov. *tikk* : *tiku* : *tikku* a *õnnelik* : *õnneliku* : *õnnelikku*), pokud je přípona *-ik* nepřízvučná (např. ve slově *õpik*), slovo se skloňuje jako jiná víceslabičná slova (např. *pilet* : *pileti* : *piletit* ~ *õpik* : *õpiku* : *õpikut*).

Ve složených slovech mají jednotlivé části složeniny na své první slabice přízvuk vždy, přičemž hlavní je na začátku složeniny, např. *vihmavari*, *metsmaasikas* apod. Složené slovo skloňujeme, jako bychom skloňovali jeho poslední část, např. *kellassepp* : *kellasepa* : *kellasseppa* jako *sepp* : *sepa* : *seppa*, *libahunt* : *libahundi* : *libahunti* jako *hunt* : *hundi* : *hunti*.